

Dokumentanalys i feministiska studier

Marta Kolankiewicz

Texten ingår i:

Marta Kolankiewicz (red.), Mia Liinason (red.)
och Maja Sager (red.)

Genusvetenskapliga forskningsmetoder

sid. 341-357

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.260.c636>

Webbversionen av verket publiceras öppet tillgänglig under licens **CC BY-NC-ND 4.0**

Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.sv>

Enligt licensen får du kopiera och distribuera materialet. Du måste ge författarna ett korrekt erkännande och ange om bearbetningar är gjorda. Du får inte använda materialet för kommersiella ändamål. Om du remixar, transformerar, eller bygger vidare på materialet, får du inte distribuera det modifierade materialet.

© Nordic Academic Press och författarna 2024

ISBN 978-91-89361-81-2

e-ISBN 978-91-8104-112-5

Redaktörer: Marta Kolankiewicz, Mia Liinason och Maja Sager

Adress: Lunds universitet, Genusvetenskapliga institutionen, Box 117, 221 00 Lund

Dokumentanalys i feministiska studier

Marta Kolankiewicz

Detta kapitel kommer inte att ta sin början i en exakt definition. *Dokument* används här som en väldigt bred beteckning på olika slags artefakter som en forskare iakttar, samlar och analyserar eftersom de kan säga något om den företeelse eller praktik som studeras. Två saker är dock relevanta. Om vi ser till ordets grundbetydelse, är dokument kopplat till egenskapen att bära ”lärdom” eller ”bevis”. Det går alltså att utgå från att dokument är föremål som kan lära eller visa dig något. Genom att använda ordet artefakt vill jag samtidigt uppmärksamma det mänskliga elementet i föremålet: dokument är på ett eller annat sätt formade av människor. De är alltså intressanta som spår människor lämnat efter sig.

Dokument pratar inte själva. Inte heller avslöjar de någon sanning på ett enkelt vis. Att analysera dokument handlar således om att ställa frågor och försöka avläsa dem: deras form och innehåll, men också vad de gör i de sammanhang där de uppstått och använts (jfr Hall et al. 2013; Prior 2003; Rose 2023). Det här kapitlet kan ses som en lista över möjliga frågor du som forskare kan ställa till ett dokument. Det bygger på exempel från feministiska studier där olika sätt att analysera dokument har utvecklats. Det rör sig dock inte om en checklista, snarare kan den användas som en inspirationskälla eller karta över möjliga tillvägagångssätt att välja mellan eller kombinera.

Innan jag introducerar några möjliga frågor du kan ställa till dokument kan det vara viktigt att stanna en stund vid funderingen över

om och hur dokumentanalys kan vara feministisk. Om feministisk forskning kan definieras genom dess engagemang i frågor om förtryck och orättvisor blir frågan om dess metodologier, det vill säga vägar till kunskap om sådana förtryck, central här. I detta sammanhang blir det viktigt med den grundbetydelse av ordet dokument som jag nämnde i början av kapitlet: bevis. Många forskare närmar sig sitt material som bevis, det vill säga något som kan användas för att fastställa riktigheten i ett påstående, men också att dokumentera livet för dem som utelämnats eller osynliggjorts i historieskrivningen (Scott 1991: 776). Ibland kan sådan analys av dokumentet dock reduceras till ett empiriskt stöd för att påvisa förekomsten av en viss typ av orättvisa eller förtryck. Då kan den genomsyras av vad Eve Kosofsky Sedgwick (2003: 123–151) kallar för ”paranoid läsning”. Sedgwick bygger på Paul Ricœurs begrepp ”misstankens hermeneutik” som hon vidareutvecklar utifrån det hon identifierat som sin tids queera kritiks dominerande drag, som går ut på att bekräfta det den redan vet, det vill säga samhällets homofobi. Här ses paranoia som de queera, men också de feministiska, antirasistiska och dekoloniala teoriernas dominanta metodologi (Sedgwick 2003: 126). Sedgwick föreslår att en sådan läsning, som riskerar att bli tautologisk, ersätts eller kompletteras med en reparativ läsning, det vill säga en metodologi som letar efter sprickor i det förtryckande, spår av praktiker som bär förändringens eller hoppets potential, bevis på möjligheter och öppningar. Dessa två typer av läsningar – paranoid och reparativ – ska behandlas som metodologiska positioner som ofta förekommer samtidigt i den feministiska forskningen. I dokumentanalys kan de hjälpa oss att finna sätt att avläsa dokument som mångfasetterade, komplexa och ibland motsägelsefulla snarare än blott och bart bevis.

Dokumentets uppkomst, karaktär och funktion

När du som forskare börjar arbeta med dokument inleds kanske din analys i den stund du håller dessa föremål i dina händer eller ser dem på skärmen för första gången. I detta ögonblick kan, tillsammans med grundläggande förhållningssätt i klassisk källkritik (jfr t.ex. Dackling

& Nauman 2022), den första frågan vara: Vad är det egentligen du håller i? Vidare: Vad är det för typ av föremål? Hur skapades de och av vem, under vilka omständigheter? Vad har de fyllt för funktion när de skapades?

För att visa hur sådana frågor kan generera viktiga analytiska poänger hänvisar jag till tre forskare som analyserar tre olika typer av dokument för att bidra till den svenska queer- och transhistorieskrivningen: insändare publicerade i sextidningarna *Piff* och *Raff* (Bremer 2023), polishandlingar (Brink Pinto 2022) samt privata kärleksbrev (Svensson Chowdhury 2022). Alla dessa dokument är på olika sätt spår av homosexuellas, queeras eller transpersoners liv på 1950- till 1970-talet i Sverige. Vad är det då för typ av spår?

I sin analys av de brev och kontaktannonser som läsare som företrädesvis kallade sig transvestiter skickade in till *Piff* och *Raff* utgår Signe Bremer från inte bara insändarnas teman utan också deras funktion. Hen undrar ”varför skrev personer med transerfarenheter just hit” (Bremer 2023: 49), alltså till porrtidningar som vände sig till heterosexuella cismän? Dokumenten undersöks i sina trycksammanhang, det vill säga i sextidningar, ofta tillsammans med redaktionens svar. Som sådana kan de säga något om de som skrivit dem, om tidskrifterna och deras läsare. För att förstå dem och hitta verktyg för att läsa dem behöver Bremer bekanta sig med både den svenska porrtidningsbranschen under 1960- och 1970-talen och med den specifika genre som läsarbrev och svar på dessa utgjorde i detta sammanhang. Hen skriver:

Jag närmar mig forskningsmaterialet som litterär fiktion. Även om läsarbrev som genre skiljer sig från kategorin erotiska noveller, som också ges stort utrymme i *Piff* och *Raff*, ligger materialet stundtals nära den litterära genren ”erotica writing” [...]. Jag förstår således inte läsarbreven som autentiska fönster in i hur det faktiskt var att leva som transperson på 1960-talet; dels är det möjligt att brevskrivarna inte är de som de utger sig för att vara, dels är det möjligt att redaktionerna själva står bakom vissa brev. Innehållet i breven kan

även ha anpassats till både form och innehåll för att passa forumet i fråga (Bremer 2023: 55).

Ett sådant tillvägagångssätt motiveras av att undvika leta efter sanna eller autentiska röster hos transpersoner. Samtidigt pekar det på dokumentens formativa kraft: brev adresserade till en porrtidning – dels dess redaktion, som här uppträder som sexexperter, dels, och kanske viktigare, dess läsarkrets – erbjuder en speciell plats för att berätta om sig själv och på så sätt forma inte bara själva berättelsen utan också den möjliga subjektpositionen. Dessutom fungerar de, på grund av sin karaktär, som länkar mellan avsändare, redaktör och läsare, som en kontaktyta eller ”viktiga transmöjliggörande rum” (Bremer 2023: 69).

De dokument Andrés Brink Pinto (2022; se också kapitel 20 i denna bok) analyserar – polishandlingar – är av annorlunda karaktär. På sätt och vis utgör de en huvudkälla för spår av queera liv i Sverige under 1950-talet, liv som präglats av övervakning och delvis kriminalisering (jfr Rydström 2003; Rydström & Mustola 2007). Brink Pinto analyserar promemorior, rapporter och protokoll författade av Stockholmspolisens homosexkommission som verkade med syfte att ”combat male prostitution and to protect vulnerable youths from criminal homosexuality” (Brink Pinto 2022: 182). I själva verket blev kommissionen ett statligt organ för att skapa kunskap om och, till viss mån, övervaka homosexuella som på grund av sina praktiker definierades som sexuella avvikare. Det är också den funktion av dokumenten som intresserar Brink Pinto:

The use of source material produced by the police and courts is quite common in historical studies on homosexuality. These sources are then read against the grain in order to decipher lived experiences from the reports, and is an important way to give voice to a past that would otherwise have been left silent. In this article, however, I read the sources ”along the grain”, as Ann Laura Stoler puts it. Thus, I do not use them as reflections of past experiences by gay men but rather as products of a specific state machinery (Brink Pinto 2022: 181).

Även här blir första steget att kontextualisera dokumenten. Brink Pinto behöver inhämta kunskap om det rättsliga läge som begränsade homosexuellas liv i Sverige på 1950-talet och de institutionella ramverk som styrde homosexkommissionens verksamhet. Sedan behöver han förstå hur dokumenten skapades och vilka funktioner de har. Vad är det till exempel för skillnad mellan promemoria och rapport? Hur skrivs protokollen? Vilka typer av protokoll finns det i hans material? Hur förhåller sig dokumenttyperna till varandra? Vilka länkar finns mellan kunskapen om homosexuella som polisen sammanställer i sina rapporter, statistik, kartläggningar, register och de enskilda fall som dokumenteras i personakterna?

I sin analys avläser Brink Pinto dessa dokument i deras historiska sammanhang och identifierar deras olika funktioner för att kontrollera, bevaka och styra homosexuella praktiker. Framför allt visar han hur polisens kartläggningar av de platser i staden som uppsöktes för *cruising* och homosexuella praktiker – pissoarer, parker, badhus – ledde till en stadsplanering som skulle förhindra sådana praktiker.

Matilda Svensson Chowdhury gläntar på dörren till de 250 kärleksbrev hon har i sin ägo, men hon tar bara delvis ut dem ur den garderob i vilken de legat under flera decennier. Det som gör henne tveksam till om och hur hon ska utforska och skriva om innehållet i de kärleksbrev hennes far fått från en man under 1960-talet är etiska överväganden runt det hon kallar ”respektens, rädsans eller garderobens tystnad” (Svensson Chowdhury 2022: 78). Hennes text bidrar dock till en förståelse för rollen som sådana kärleksbrev kunde spela som vittnesmål från icke-heterosexuella liv på 1960-talet. Här blir återigen kontextualisering en viktig uppgift för forskaren. Svensson Chowdhury utför den dels genom att placera sin fars berättelser i den bredare svenska homosexualitetshistorien med dess kvävande tystnad, dels med hjälp av Alison Bechdels *Fun Home* (2022), en självbiografisk serieroman som berättar en historia som bygger på liknande källmaterial i form av familjefotografier, brev, dagböcker med mera. Reflektionen över de 250 kärleksbrevens karaktär och roll fogar fler perspektiv till icke-heterosexuella liv i Sverige under 1900-talet (Svensson Chowdhury 2022: 83). Dessa är personliga dokument

i den bemärkelsen att de utgör spår av individuella erfarenheter, sådana som även kallas ”mänskliga dokument” (Blumer 1979 [1939]) eller ”livsdokument” (Plummer 2001). Samtidigt ger kärleksbrev en särskild karaktär åt en berättelse om ett liv. Det är i denna karaktär som Svensson Chowdhury finner brevens potential som källa för det slags narrativ som Plummer menar att den homosexuella frigörelsekampen varit beroende av:

Berättelser som skiljer sig från de vi hittar i domstolsprotokoll, polisrapporter och även i medialt material. Härmed blir ansvaret för att de 250 kärleksbrev som källmaterial används på ett riktigt sätt mycket kännbart. Jag förstår att en samling kärleksbrev som skickades från en man till en annan inte är ett källmaterial som står fritt från påverkan av de oförstående andra. Normer pressar åt alla håll. De styr och ställer i våra liv, och de röjer runt också med våra allra mest privata berättelser. Men ändå – berättelser som stammar från och handlar om människors ickeheterosexuella erfarenheter och liv är avgörande för frigörelsekampen (Svensson Chowdhury 2022: 84).

I dessa tre studier har analysen av respektive dokument bland annat gått ut på att förstå hur de skapades och i vilket syfte. För att närma sig förståelsen av dokumentens uppkomst, karaktär och funktion behövde forskarna kontextualisera dessa genom att studera deras historiska sammanhang. Och även om varje dokument i sig utgör ett spår av unika människor är de samtidigt formade inom en genre – i dessa tre fall specifika typer av texter: insändare till en sextidning, polishandlingar respektive kärleksbrev. Dessa ger ramar för vad som berättas och hur. Dokumenten är på en och samma gång representativa för det individuella och det sociala.

Handling, aktörskap och rörelse

Dokumentens funktion behöver inte vara helt förutbestämd av det sammanhang de skapades i. Ofta lever dokumenten vidare: de cirkuleras, används, upptas i nya sammanhang, blir produktiva genom

att skapa nya effekter. De kan på så sätt bli intressanta för dig som forskare i deras fortsatta rörelse och sociala liv. Många närmar sig dokument som föremål med aktörskap eller handlingskraft. Oavsett dina ontologiska utgångspunkter kan det vara värt att ställa frågor till dokumenten du analyserar som har att göra med deras sociala liv: Hur används dokumenten? Vilka effekter skapar de? Hur fungerar de i de sociala sammanhang i vilka de befinner sig? Hur integreras de i interaktioner eller strukturer?

Det är ingen slump att dessa frågor, förutom av historiker, ofta ställts av etnografer. Den etnografiska metoden bygger på forskarens närvaro i det sociala sammanhang som undersöks. Det är den deltagande observationen. Under sådana observationer blir det ofta tydligt att det finns mycket annat som kan vara viktigt för forskaren att titta på, utöver de människor som är del av fältet, bland annat föremål av olika slag (jfr kapitel 11 i denna bok). En av de feministiska teoretiker som varit viktiga för att utveckla denna tradition är Dorothy Smith. I sin institutionella etnografi föreslår hon att forskare borde uppmärksamma hur olika slags texter bidrar till arbetet inom institutioner och skapar ramar för verksamheten. Själv utgår Smith från skrivna dokument, men i sin definition av text inkluderar hon även andra typer av dokument: bilder, kartor och liknande. Hon menar att texter verkar för att koordinera arbetet lokalt och samtidigt i förhållande till andra ställen i samhället (Smith 2005: 170). Smith skriver att första steget i en institutionell etnografi är ”recognizing the text as a material presence in local situations in which it is activated by a reader” (Smith 2005: 168). Det är iakttagelsen av denna närvaro och interaktion mellan texten och läsaren som forskaren först kan försöka beskriva:

Noticing how people go about activating texts helps to escape our experience of them as passive and enables us to see them as in action. Recognizing texts as people activate them, in their work, as they occur, makes possible the expansion of ethnography beyond the local to explore and explicate institutional order. It makes visible the

presence of institutional relations in the everyday of people's lives (Smith 2005: 169).

En analys där ett eller flera dokument står i centrum för etnografens uppmärksamhet i fältet gör det möjligt att iaktta hur de ingår i och koordinerar människors aktiviteter, här mer specifikt deras arbete inom en institution. Ett exempel på en sådan analys, som Smith presenterar, baserat på en studie utförd av Ellen Pence, är loggar av polishandlingar. Dessa registrerar dokumentens historia hos myndigheten och fungerar samtidigt som ett rättsligt reglerat sätt att styra polisens arbete med ett fall (Pence 1996, 2001 i Smith 2005: 173). Ett annat exempel tas från en studie av ett äldreboende där sjuksköterskors byråkratiska pappersarbete analyseras som ett sätt att övervaka de boende och utkräva ansvar av dem (Diamond 1992 i Smith 2005: 179). Genom dessa exempel visar Smith på potentialen i en analys där dokument ses som något som koordinerar eller hjälper att koordinera människors arbete och görande och hur detta kan göras även på avstånd och över tid.

En feministisk forskare som jobbat med dokument i ett institutionellt sammanhang från en annan teoretisk utgångspunkt är Sara Ahmed. I sin studie *On Being Included* analyserar hon mångfald och rasism på universitet i Storbritannien. Hon genomförde deltagande observation i olika arbetsgrupper som jobbar med rasism samt intervjuer med universitetsanställda som ingår i dessa grupper. En av aspekterna av detta mångfaldsarbete som blir viktig i analysen är dokument tillkomna i arbetet. Ahmed frågar vad dessa dokument gör och svarar genom att iaktta ”how they circulate within organisations, creating vertical and horizontal lines of communication. To ask what documents are doing, we need to follow them around” (Ahmed 2012: 85). Hon tittar specifikt på hur antidiskrimineringslagstiftningen har fungerat genom krav på att generera policydokument. Ahmeds analys visar hur arbetet med detta ledde till en ”dokumentutmattning” hos de anställda hon intervjuat. Hon skriver:

Many practitioners expressed a sense of exhaustion with writing documents, a sense that "writing documents" is the only work they have time to do. As one interviewee describes, "You end up doing the document rather than doing the doing." The implication of this description is that while doing the document is doing something, it is also a way of not doing something: you do the document rather than "doing the doing," where this other sense of doing would require doing something more than the document (Ahmed 2012: 86).

Ahmed visar hur fetischisering av dokumentarbete skapar avstånd eller institutionell avskiljning (*institutional detachment*). Denna institutionella process följs och beskrivs av Ahmed: vi ser hur det tillsätts personer som ska skriva policydokumentet, hur sådana måste ta formen av en specifik typ av dokument som finns och styr allt universitetsarbete – de skapas genom mångfaldigande och cirkelreferens. Dokumenten måste också hållas levande: de ska uppdateras, konsulteras och revideras konstant. De ska även spridas, helst i en tillgänglig form. Ahmed visar hur själva processerna för att skapa policydokument för mångfald och hålla dem vid liv genom cirkulation präglas av universitetens rasifierade strukturer och arbetsfördelningar. Kanske är den mest kritiska poängen hennes analys av dessa dokument som icke-performativa yttranden. Det handlar speciellt om universitetets förklaringar om förpliktelse i förhållande till mångfald och antirasism, som kan låta så här:

[The university] values its diverse community and is opposed to racism in all its forms. The [university] is committed to the fair and equal treatment of all individuals and aims to ensure that no-one in the [university] community is disadvantaged on the grounds of race, cultural background, ethnic or national origin or religious belief (Ahmed 2012: 115, anonymisering i orig.).

Med hjälp av J.L. Austins talaktsteori och Judith Butlers specifika utveckling av begreppet "performativa yttranden", yttranden som gör det de säger (som ett löfte, ett domslut eller en ed) analyserar Ahmed

hur dessa dokument verkar genom att inte göra vad de är ämnade att göra. Sådana dokument framstår som performativa, tänkta att verkställa de effekter de handlar om, men i själva verket nämner de effekter istället för att verkställa dem (Ahmed 2012: 117). Dokumenten hjälper universitet att avfärda kritik genom att nämna eller citera sina egna förklaringar om sitt engagemang för mångfald och antirasism. Institutionerna fransäger sig därmed ansvaret att åtgärda problemen.

Dessa två sätt exemplifierar metoder där dokument iakttas för att fånga det sociala och institutionella sammanhanget där de skapats, cirkulerats och använts. Deras rörelse inom institutionen följs, liksom deras roll i skapandet av vissa effekter, men i fokus av analysen står också interaktioner, processer och arbetssätt. En sådan dokumentanalys möjliggör, genom institutionell etnografi, en insyn i det institutionella livet, med dess dynamik och maktförhållanden; dokumenten betraktas här inte som bara föremål, utan snarare som aktiva deltagare i det sociala med en egen handlingskraft.

Form/innehåll, mening

En annan serie av frågor som du kan ställa till dokument du vill analysera gäller deras innebörd. Det kanske är dessa frågor som dyker upp först när du börjar arbeta med dokument som empiriskt material: Vad är det egentligen dessa dokument betyder? Hur gör de det? Hur kan du avläsa och förstå deras mening? På vilket sätt skapar dokumentens form och innehåll effekter på dem som läser eller ser dem?

Genom att undersöka vad dokumenten menar, snarare än vad människor som skapade dem avsåg, kompliceras förståelsen av författarskap eller upphovsperson. Föreställningen om att textens (dokumentets) mening bara är avhängig av skaparens intention ifrågasätts (jfr Barthes 2018 [1967]; Foucault 2008 [1970]). Till exempel motsätter sig Roland Barthes i sin essä ”Författarens död” den etablerade metoden att läsa litterära texter författade av enskilda individer, vars biografi och avsikt med texten spelar roll för dess innebörd. Han föreslår att texten istället ska betraktas som ”en rymd med multipla dimensioner, där skiftande och aldrig originella skrifter förenas och

utmanar varandra: texten är en väv av citat, sprungna ur tusen källor i kulturen” (Barthes 2018 [1967]: 7). Ett sådant poststrukturalistiskt förhållningssätt till texter har gett ursprung till analyser av dokument som produkt och samtidigt artikulering för diskurser. Jag kommer nedan att presentera tre studier med dokumentanalys inom den breda diskursanalytiska traditionen. Jag fokuserar på en specifik aspekt av dessa analyser, om dokument som produktiva eller som aktivt deltagande i sitt historiska och sociala sammanhang. Jag vill alltså här föreslå några frågor som berör hur dokument genom innehåll och form skapar en viss mening och därigenom fungerar upprätthållande eller utmanande i förhållande till vissa sanningsregimer.

I *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest* (1995) återfinns, bland en mängd material, ett dokument som författaren Anne McClintock analyserar för att förstå det brittiska imperiets diskursiva maktutövning: Mantegazzas illustration ”Morphological Tree of the Human Races”. Det är en skiss på ett träd med benämningar på rasgrupper på grenarna. De lägre grenarna är omskrivna med nedsättande rasistiska benämningar, vid grenen längst upp står det ”Aryans”; skissens originaltitel är med på bilden. I McClintocks bildtext står det: ”Inventing Progress: The Racial Family Tree”. Bilden inkluderas, tillsammans med några andra dokument, i ett avsnitt som introducerar begreppet ”panoptical time” (McClintock 1995: 36–39) för att beskriva en trop inom den koloniala rasistiska vetenskapen och världsbilden, framför allt i form av den evolutionistiska biologi och den sociala evolutionism som sedan mitten av 1800-talet försökte kartlägga ”a single pedigree of evolving world history”. Hon skriver: ”By panoptical time, I mean the image of global history consumed – at a glance – in a single spectacle from a point of privileged invisibility.” McClintock analyserar bilden på följande sätt:

Mantegazza’s ”Morphological Tree of the Human Races,” for example, shows vividly how the image of the tree was put at the disposal of the racial scientists [...]. In Mantegazza’s image of global history, three principles emerge. First, mapped against the tree, the world’s discontinuous cultures appear to be marshaled within a single, European

Ur-narrative. Second, human history can be imaged as naturally teleological, an organic process of upward growth, with the European as the apogee of progress. Third, disobliging historical discontinuities can be ranked, subdued and subordinated into a hierarchical structure of branching time – the differential progress of the races mapped against the tree’s self-evident boughs (McClintock 1995: 37).

Analysen väver samman en tolkning av trädets symbolik med referenser till representanter för den europeiska vetenskapen som bidrog till skapandet av den evolutionistiska bilden av människan baserad på idén om ras: Darwin, Linné, Bossuet. Hon får hjälp av andra forskare som analyserat denna period av den europeiska historien. Det som fördjupar och gör hennes analys av dokumentet mer övertygande är att bilden på trädet kompletteras av analyser av andra illustrationer från samma period. Där görs andra kartläggningar av ”Family of Man”, med hjälp av en evolutionistisk klassificering och hierarkisering av det som kallades rastyper. Analysen av bilden bygger alltså på en intertextuell läsning (jfr Bachtin 1991 [1919–1975]) där olika dokument pratar, refererar och alluderar till varandra och på så sätt skapar mening. McClintocks analys visar hur dokumentets innehåll måste förstås som en del i tidens vetenskapliga rasism och samtidigt ett verktyg att visualisera, sprida och rättfärdiga den ideologiska grunden för det imperialistiska projektet.

Wendy Hesford inleder sin *Spectacular Rhetorics: Human Rights Visions, Recognitions, Feminisms* (2011) med en analys av omslaget till en broschyr använd i kampanjen *Imagine* initierad 2002 av nordamerikanska Amnesty International. Hon börjar med en beskrivning av det vi ser på bilden:

On the cover of the campaign brochure, AIUSA features a photograph of an Afghan refugee, a girl in a green headscarf [...]. She lives in a refugee camp in Peshawar, Pakistan. The phrase ”human dignity, human rights” superimposed on her face, frames the girl’s sea-green eyes. Diffused turquoise light radiates through the center of the image, drenching all but the horizontal band across her eyes (Hesford 2011: 1).

Beskrivningen av bilden – dess visuella egenskaper – visar sig så småningom redan ha påbörjat det analytiska arbetet. Uppmärksamheten på detaljer – färger, former, komposition – kombineras med information inhämtad från andra källor. Vi får veta vem flickan är: en flykting från Afghanistan. Denna information leder, tillsammans med den centrala position flickans ögon har i bildkompositionen, genom associationer och antydningar, till en annan bild som varit viktig för den västerländska föreställningen om afghanska flyktingkvinnor: ett känt omslag på *National Geographic* från 1980-talet som också avbildar en ung kvinna med intensiva gröna ögon. Medan denna jämförelse övertygar läsaren på ett visuellt plan med hjälp av likheterna mellan dessa två bilder skapar den samtidigt en historisk bakgrund som öppnar för förståelsen av hur kampanjens ”spektakulära retorik”, det vill säga konsten att skapa mening och övertyga genom det visuella, fungerar. Här introduceras ett viktigt sammanhang i vilket bilden måste förstås: den amerikanska föreställningen om den afghanska flyktingkvinnan i behov av befrielse, medkänsla och barmhärtighet å ena sidan, och å den andra den amerikanska militärens historiska närvaro i regionen sett i ljuset av USA:s begränsade flyktingmottagande. Hesford inför ytterligare ett analyselement: den dikotomi som ligger i botten av den orientalistiska världsbilden, med ett modernt väst och ett traditionellt öst:

The blurring of all but the young girl's eyes graphically makes a burqa out of the more revealing hijab that she wears. That is, her head covering is made more conservative than it actually is; the burqa is more in line with Talibanic requirements than with dominant Middle Eastern cultural norms. When read this way, the word *imagine* recasts the Western, Orientalist fantasy of imagining what is behind the veil as a project of imagining this girl with rights and dignity – a move that situates the young refugee in the normative framework of human rights internationalism and all its paradoxes (Hesford 2011: 3).

En sådan analys av dokumentet består alltså av tre element: en beskrivning av bilden, en historisk kontextualisering samt en placering inom

de identifierade diskursiva-visuella fälten. Vad som dessutom driver analysen är en teori i vilken denna typ av bilder betraktas som dokument som försöker påverka åskådaren genom att aktivera en tyst kunskap, strukturer av övertygelser och känslor (Hesford 2011: 3). Analysens mål blir alltså inte bara att avläsa dokumentets mening, utan också att reflektera över dess effekter på publiken, genom både dess innehåll och form.

I min egen studie av medierapporteringen om skolattacken i Trollhättan 2015 har jag flätat samman analysen av form och innehåll (Kolankiewicz 2018). Jag använde mig av olika sorters mediematerial, som alla kan införlivas i den breda förståelse av dokument som jag använder här: direktrapportering på tv och radio, nyhetssändningar, presskonferenser, dagspressartiklar, radioprogram publicerade i traditionella medier under det första dygnet efter attacken. Jag avgränsade materialet till medierapporteringen innan polisen höll sin presskonferens med kungörelse av den preliminära officiella tolkningen av vad som hänt – tiden som jag identifierar som en undantagstid då det Lilie Chouliaraki (2006: 158) kallar ”ecstatic news” verkar. Jag ville studera hur medier skapade tolkningsramar för vad som hade hänt, genom att hos publiken, med hjälp av olika narrativa, estetiska, teknologiska och affektiva medel, skapa känslan av närhet eller distans till händelserna. Utmaningen för mig var att jobba med dokument – framför allt rörliga bilder – som är multimediala och som inte lätt kan integreras i själva texten som citat eller fotografi för läsaren att betrakta samtidigt som analysen läses. När det gäller sådant material blir beskrivningen ännu viktigare för att fånga vad och hur dokumentet kommunicerar och hur det skapar vissa effekter. I analysen av TV4:s extra nyhetssändning från skolan ville jag illustrera hur direktrapportering inte bara kommunicerar utan även skapar vissa affektiva reaktioner hos åskådare:

The first live footage from the town of Trollhättan in Sweden appeared in the private nationwide station TV4 just a couple of hours after the alarm about the attack at the Kronan school. Shaky and blurred shots show a reporter – his brows knitted, his gaze feverish – describ-

ing the events in the elementary school in real time and space. A headline at the bottom of the screen announces: "Acts of violence in a school in Trollhättan". The immediate presence of the camera that follows the irregular movements and the improvised account of the reporter in the middle of the crowd gathering by the school directly evokes a sensation of closeness to the scene. Through the technological, narrative and aesthetic properties of live footage – "the genre of witness, par excellence" – spectators are placed in the middle of the drama as it unfolds (Chouliaraki 2006: 159). Moreover, by interrupting the scheduled broadcasts, breaking news confronts us with the extraordinary and produces a sense of emergency. In this way, the Trollhättan attack becomes of national concern and the spectator engages with the suffering other instantaneously and intensively (Kolankiewicz 2018: 235).

I dessa tre exempel har jag velat visa att analysen av dokumentets innehåll och form oftast hänger ihop, att de tillsammans meddelar ett visst budskap och bidrar till dokumentets mening. En sådan analys kräver att du förutom att "umgås" med dokumentet också vet något om de diskursiva referensramar det bygger på och interPELLerar. Den kräver alltså en historisk och kontextuell kunskap som inte kan avläsas direkt av själva dokumentet. Denna kunskap kommer att hjälpa dig att tolka inte bara vad dokumentet betyder, utan också hur.

Att återuppleva dem som lämnat spår

Ovan har jag i tre avsnitt visat hur du som forskare kan påbörja en analys av dokument genom att ställa frågor angående för det första deras uppkomst, karaktär och funktion, för det andra deras handling, aktörskap och rörelse, för det tredje deras form, innehåll och mening. Jag vill avslutningsvis gå tillbaka till Sedgwicks förkärlek för den reparativa läsningen. Det sista exempel jag tar upp berör en studie som bygger på sökandet efter livets spår i dokument och återupplevande av dessa i en experimentell text. Det rör sig om Saidiya

Hartmans *Wayward Lives, Beautiful Experiments: Intimate Histories of Social Upheaval* (2019).

Hartman arbetar med en form av motläsning (se kapitel 20 och 24 i föreliggande volym). De dokument hon använder sig av skapades av myndigheter och verksamheter i början av 1900-talet för att på olika sätt dokumentera, men också övervaka, ingripa i och kväva svarta kvinnors liv i slumkvarteren i New York och Philadelphia. Materialet består av hyresinkasserares journaler, sociologiska enkäter och monografier, domstolsprotokoll, bilder av slumkvarteren, rapporter skrivna av sedlighetsutredare, socialarbetare, övervakare och liknande. Hartman skriver inledningsvis:

I have crafted a counter-narrative liberated from the judgement and classification that subjected young black women to surveillance, arrest, punishment, and confinement; and offer an account that attends to beautiful experiments – to make living an art – undertaken by those often described as promiscuous, reckless, wild, and wayward. [...] *Wayward Lives* elaborates, augments, transposes, and breaks open archival documents so they might yield a richer picture of the social upheaval that transformed black social life in the twentieth century (Hartman 2019: xiv).

Målet här är att kräva tillbaka och bryta ut de röster och spår av liv som dessa oftast våldsamma dokument innehåller. Resultaten – en experimentell text på gränsen mellan etnografi och skönlitteratur där svartas kvinnor liv i slumkvarteren tar en ny poetisk form befriade från dokumentens våldsamma ramar.

Referenser

- Ahmed, S. (2012). *On Being Included: Racism and Diversity in Institutional Life*. Durham: Duke University Press.
- Bachtin, M. (1991 [1919–1975]). *Det dialogiska ordet*, övers. J. Öberg. Gråbo: Anthropos.
- Barthes, R. (2018 [1967]). Författarens död, övers. A. Rehal Johansson. *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 48(3): 5–8.
- Bechdel, A. (2022). *Fun Home: A Family Tragicomic*. Dublin: Vintage.

- Blumer, H. (1979 [1939]). *Critiques of Research in the Social Sciences*, bd 1, *An Appraisal of Thomas and Znaniecki's The Polish Peasant in Europe and America*. New York: Social Science Research Council.
- Bremer, S. (2023). "Jag söker gemenskap": Svenska sextidningar som transmöjliggörande rum under 1960-talet. *lambda nordica*, 28(1): 48–75.
- Brink Pinto, A. (2022). Panopticon in the Urinal? The Stockholm Homo-Sex Commission C. 1950–1965. *NORA: Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 30(3): 180–193.
- Chouliaraki, L. (2006). *The Spectatorship of Suffering*. London & Thousand Oaks: Sage.
- Dackling, M. & Nauman, S. (red.) (2022). *Teori i historisk praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Foucault, M. (2008 [1970]). Vad är en författare?, övers. J. Stolpe. I Foucault, M. (2008). *Diskursernas kamp*. Eslöv: Symposion, s. 77–100.
- Hall, S., Evans, J. & Nixon, S. (red.) (2013). *Representation*. London: Sage.
- Hartman, S.V. (2019). *Wayward Lives, Beautiful Experiments: Intimate Histories of Social Upheaval*. New York: W.W. Norton & Company.
- Hesford, W.S. (2011). *Spectacular Rhetorics: Human Rights Visions, Recognitions, Feminisms*. Durham: Duke University Press.
- Kolankiewicz, M. (2018). Closeness and Distance in Media Reports on the Trollhättan Attack. I Bhatia, M., Poynting, S. & Tufail, W. (red.), *Media, Crime and Racism*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, s. 235–253.
- McClintock, A. (1995). *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest*. London: Routledge.
- Plummer, K. (2001). *Documents of Life 2: An Invitation to a Critical Humanism*. London: Sage.
- Prior, L. (2003). *Using Documents in Social Research*. London: Sage.
- Rose, G. (2023). *Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials*. London: Sage.
- Rydström, J. (2003). *Sinners and Citizens: Bestiality and Homosexuality in Sweden, 1880–1950*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rydström, J. & Mustola, K. (2007). *Criminally Queer. Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia, 1842–1999*. Amsterdam: Aksant.
- Scott, J.W. (1991). The Evidence of Experience. *Critical Inquiry*, 17(4): 773–797.
- Sedgwick, E.K. (2003). *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Durham: Duke University Press.
- Smith, D. (2005). *Institutional Ethnography: A Sociology for People*. Walnut Creek: AltaMira Press.
- Svensson Chowdhury, M. (2022). 250 kärleksbrev i garderoben. I Brink Pinto, A., Karlsson, M.M. & Schmitt, I. (red.), *Kritiska blickar från marginalen: Reflektioner i spåren av Jens Rydström*. Lund: Lunds universitet, s. 73–88.